

Pospíšil, Ivo

Vznik a vývoj ukrajinské literární vědy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 1998, vol. 47, iss. X1, pp. 116-118

ISBN 80-210-1830-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103199>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

né citaci autorů recenzí i listů a periodik podle běžných bibliografických norem, přechylování ženských příjmení cizího původu, užívaným zkratkám aj.

I přes uvedené drobné výtky vítáme „svědectví diváka, recenzenta, kritika a historika“ Zdeňka Smy o padesátileté činnosti Městského divadla v Brně jako další významný příspěvek k dějinám brněnského divadelnictví.

Ivan Dorovský

VZNIK A VÝVOJ UKRAJINSKÉ LITERÁRNÍ VĚDY

Mychajlo Kuz'movyč Najenko: *Ukrains'ke literaturoznavstvo. Školy, naprjamy, tendencii. Akademija, Kyjiv 1997, 316 s.*

S rozpadem SSSR a vyhlášením samostatnosti jednotlivých svazových republik vznikla potřeba vytvořit dějiny literární vědy jako specifického projevu národní kultury. Tento úkol je zvláště obtížný v republikách, kde se mluví slovanským jazykem, který se v podstatě po staletí vyvíjel v úzkém kontaktu s ruštinou, ruskou kulturou a literaturou. Ještě v roce 1990 bylo pro některé Rusy, Ukrajince a Bělorusy nemyslitelné, že by vytvořili samostatné republiky, i když rozpad jednotného svazu a vznik nezávislých států se pozvolna dovršoval v Pobaltí, Moldávii, na Kavkaze a později i ve středoasijském prostoru; při návštěvě Brna v březnu 1990 se ruský spisovatel Daniil Granin vyjadřoval jednoznačně pro jednotu Ruska a Ukrajiny jako záruku existence pevného slovanského státního útvaru na východě Evropy. Dezintegrace, která byla v létě 1991 katalyzována zřízením Státního výboru pro mimořádný stav (Gosudarstvennyj komitet po črezvyčajnomu položennju) v Moskvě označovaném za počátek konzervativního puče (okolnosti vývoje glasnosti a perestrojky a rozpadu SSSR, stejně jako společenského procesu v dalších zemích střední a východní Evropy na přelomu let 1989–1990, včetně skutečných příčin a skutečných hybných sil, budou jistě v blízké budoucnosti seriózně analyzovány politology, ekonomy a filozofy), vedla k definitivnímu rozhodnutí o nezávislosti Ukrajiny. Začal pozvolný proces delimitace ukrajinského života včetně jazyka a kultury a jeho důsledná obnova. Je to dění nesmírně důležité pro samu existenci samostatného státního národa, ale současně dění bolestné a složité, neboť jde o postupné odkrývání ukrajinského živlu po staletí skryvaného za vrstvami oficiálního velkoruství.

Ve střední Evropě převládal a převládá mezi historiky názor o postupném vydělování tří slovanských národů na teritoriu východní Evropy: pro období Kyjevské Rusi je proto lépe používat pojmu „východní Slované“ než Rusové, Ukrajinci a Bělorusové. Literatura tohoto období byla koiné všech tří budoucích národů, i když, jak ukázaly studie jazykovědců, etnologů a antropologů, lze již najít odlišnosti, které se v dalším vývoji střídavě prohlubovaly nebo zase zhlazovaly. Koexistence Rusů a většiny Ukrajinců v jednom státě zvaném později Ruská říše byla jevem složitým a protikladným: není třeba ji idylizovat, ale ani demonizovat, a když je zřejmé, že ruský prvek dominoval a že v různých dobách byl ukrajinský živel více či méně drasticky potlačován.

Ve vědě je tato delimitace ještě složitější: ukrajinští literární kritici a teoretici na území Ruské říše psali často převážně nebo výlučně rusky a prokazovat národní charakter vědy, byť úzce spjaté se slovesností, s jazykem a kulturou, je velmi obtížné. Autor recenzované publikace zvolil velmi šťastně metodu sepětí ukrajinské literární vědy se vznikem novodobé ukrajinské literatury (18.–19. století) a s bojem o její plnou realizaci a rozvoj. Současně pro potřeby studentů (učebnice je doporučena ukrajinským ministerstvem osvěty) líčí v podobě úvodu či pozadí vývoj světové literární vědy ve spojitosti s impulsy filozofie a estetiky.

Tento postup, jakkoli šťastný, má svá úskalí. Prvním je určitá nesourodost výkladu a jen slabá kauzální propojenost stavu světové a ukrajinské literární vědy. Druhým je fakt, že vzhledem ke specifickému vývoji ukrajinské literární vědy, jejíž jednotliví představitelé často vystupovali jako přirozená součást ruského kulturního komplexu, zůstalo z vývoje světových literárněvědných metod pouhé torzo; zejména kusý je výklad vývoje v letech 1985–1996. Polemizovat lze s tím, že autor vede rodokmen literární vědy od antiky: jednak je to velmi europocentristické (i jinde, jak

dokládají novější studie, se lidé zabývali literaturou — známý je příklad staré Číny a jejich žánrových teorií), jednak komplexní vědecká fáze vzniká spíše až s pozitivismem, tj. zhruba ve 40. letech 19. století (otázky po zákonitosti výstavby artefaktu a evoluce literatury jako osobitě umělecké řady). Vývoj do té doby lze chápat spíše jako vývoj pohledů na literaturu odvozených v našem mezopotámsko—mediteránním (sumersko—egyptsko—židovsko—řecko—římském) civilizačním okruhu z filozofie a estetiky (kosmologie a kosmogonie — techné, tj. teorie lidské činnosti — teorie lidské duše) projevujících se nejčastěji ve sféře různě normované techné, tj. techné poetické (Aristoteles, Q. Horatius Flaccus, „obrony“ poezie, renesanční poetiky atd.). Východní idea sepětí literární vědy s utvářením národní literatury způsobila, že se literárněvědné školy vykládají v podstatě v rámci literatury nebo — přesněji řečeno — v řadě literárních či uměleckých směrů, což popírá literární vědu jako svébytnou aktivitu, která spolu s objektem svého výzkumu — literaturou — vytváří jeden komplex, ale jinak je zcela samostatnou intelektuální sférou. V určitém smyslu slabinou práce je jen nevýrazná diferenciací mezi literární kritikou a literární vědou (Literaturwissenschaft), mezi literární vědou akademickou či katedrovou pěstovanou na univerzitách nebo na ústavech akademie věd a časopiseckou působící v literárních periodikách či tzv. tlustých žurnálech. Dal bych k úvaze, zda by nebylo výhodnější a z hlediska reálného stavu věcí a přehlednosti výkladu užitečnější psát spíše než o ukrajinské literární vědě o literární vědě na Ukrajině a pouze tam, kde je to funkční a zcela zjevné psát o specifiku, které přináší právě ukrajinská literární věda zkoumající především ukrajinský materiál. Literární věda jako každá věda nese v sobě nejen to, co charakterizuje daný ethnos, ale také rysy obecně lidské. Například určitá metodologie vzniká na jistém teritoriu a je jím tvarována, byť jsou její prameny různorodé (český strukturalismus).

V první kapitole píše autor o nejstarších pracích, které se v našem civilizačním okruhu týkají literatury (antika) a také o tom, jaké jsou počátky ukrajinského zájmu o literaturu: ten začíná folklórem (zkratkový pojem „folklorní literární věda“ — s. 20 — však nepokládám za zdařilý; spíše bych volil „folkloristická fáze literární vědy“ apod.) a jde ruku v ruce s rozvojem původní ukrajinské literatury psané autentickou ukrajinštinou (srv. jazyk H. Skovorody a I. Kotljarevského). Zdá se, že Najenko ve snaze konstituovat a modelovat ukrajinskou literární vědu sbírá také různé výroky spisovatelů, kteří se mimo jiné zabývali i literární kritikou (T. Ševčenko). Za velmi zdařilý pokládám přehled starších fází ukrajinských zájmů o literaturu a zejména výklad literárněvědné doktríny cyrilometodějského bratrstva. Nicméně označovat většinu této produkce za „historickou školu“ není přesně (P. O. Kuliš, 1819—1897).

Z výkladu implicitně vyplývá, že ukrajinská literární kritika, teorie a věda se postupně formuje od první třetiny 19. století a dosahuje vrcholu na konci 19. století a na přelomu 19. a 20. století a v letech před 1. světovou válkou (haličská Iovovská Ruska trijeja, tj. M. Šaškevyč, Jakiv Holovackyj, Ivan Vahylevyč, Ivan Franko). Není však příliš patrné, jak podstatně — při veškerých společných cílech — se lišila kulturní atmosféra v rakouském záboru (Halič, Bukovina) a v rámci Ruské říše: jednak jazykovou inklinací (místo ruštiny tu často vystupuje němčina, řidčeji maďarština, tendování k jiným kulturním centrům — místo Kyjeva, Charkova, Moskvy a Sankt—Pětersburgu je to Pešť či Buda, Vídeň a Praha — stačí se podívat, kde vycházely slavné literární almanachy; Ukrajinci z Haliče a Bukoviny studovali v Čermovcích, Krakově, Budě a Vídní). Podstatný je výklad o A. (O.) Potěbnovi a psychologické škole, i když i ta patří spíše (jazykem) do ruské literární vědy.

Výstižně autor charakterizuje napětí mezi děním v sovětské Ukrajině a v diaspoře a je cenné, že vyzvedává zejména úlohu Dmytra Čyževského, který prošel Československem, Německem a USA, a M. Hnatišaka. Bohužel i v jejich případě platí, že se málo dovídáme o podstatě jejich metodologie, málo místa se věnuje rozborům jejich přístupů i tomu, že jejich dílo přesahuje ukrajinský národní rámec, stejně jako například tvorba Romana Jakobsona nebo René Weilka. Málo se využívá komparatistického přístupu (Ukrajina — Rusko — Evropa — svět). Podstatné informace přináší partie o ukrajinské literární vědě v Severní Americe (Kanada, USA).

Učebnici tohoto typu by spíše vyhovovalo reliéfní členění než shluky jmen i méně významných kritiků, kteří se účastnili té či oné diskuse. Literární věda 40.—90. let je vykládána v přímé závislosti na politickém dění — v obecném výkladu chybí zachycení vývoje literární vědy ve světě (je

tu freudismus, ale více místa by se mělo věnovat intuitivismu, New Criticismu, ruské formální škole, strukturalismu českému, francouzskému a americkému, sémiotice, fenomenologii, hermeneutice a dekonstrukci). Příruče by také slušel jmenný a snad i věcný rejstřík nebo stručný slovník ukrajinských literárněvědných pojmů, například ve srovnání s pojmy ruskými nebo anglickými či německými.

Práce M. Najenka je svého druhu průkopnická a je dobrým zdrojem informací pro ukrajinského i cizího ukrajinistu; po faktografické a „mapovací“ fázi by však měla brzy přijít fáze kritičtější a analytická, která by děl v literární vědě na Ukrajině včera i dnes hlouběji začlenila do světových struktur, aniž by se ve svém delimitačním úsilí vzdávala úzkého historického sepětí s ruskou literární vědou.

Ivo Pospíšil

LUŽICKÉ PŘEKLADY BIBLIE

Lewaszkiwicz, T.: *Luzyckie przekłady Biblii*. Przewodnik bibliograficzny, Warszawa 1995, 181 s.

Vývoj jazyka a literatury Lužických Srbů tvoří svébytný komplex, na jehož pozadí je možno sledovat neúnavný zápas nejmenšího slovanského národa o přiznání kulturní i duchovní autonomie v rámci německého státu. V tomto kontextu se nezřídka setkáváme s jevem, kdy literatura doplňuje i ostatní složky kulturního a politického života a tak je také nutno chápat jednotlivé projevy národního sebevědomí a soběstačnosti, které mají pro lužický národ nesmírný význam.

Z tohoto faktu vychází i polský sorabista T. Lewaszkiwicz, autor několika studií o roli liturgických překladů ve slovanském prostředí a jazykových aspektech lužickosrbského překladu bible. V dané práci autor zúročil výsledky namáhavé badatelské práce, kterou v r. 1991 podpořila i Matice Srbská udělením stipendia pro studium pramenů v archívu Srbského institutu v Budyšině.

Podrobné zmapování historie všech překladů bible doplněných seznamem sekundární literatury umožnilo polskému badateli nejen shromáždit obsáhlý materiál, ale i zachytit podstatnou část literárních a kulturních dějin Lužických Srbů včetně specifických rysů vývoje jejich písemnictví (existence dvou jazykových celků — hornolužického a dolnolužického — zkomplikovaná dále katolickou a protestantskou jazykovou variantou hornolužické srbštiny).

Překlad bible a jeho význam lze vnímat a hodnotit ze tří hledisek. V první řadě je tato literární kulturní památka dokladem vyzrání obou lužickosrbských jazyků a postupného sjednocování katolické a protestantské varianty směrem k modernímu jazyku (a autor názorně ukazuje, jak obtížný proces to byl). Lužická bible hraje důležitou roli i jako téměř jediný literární doklad až do 18. století, vyjma některých textů právního charakteru (např. Budyska přísaha, 1532). Tento fakt rovněž názorně ilustruje těsnou spjatost vývoje literatury a jazyka. Třetím a neméně důležitým aspektem významu lužické bible je skutečnost, že historie překladů obou částí Písma věrně odráží historii lužickosrbského národa, jeho údobí rozkvětu, provázené čerpáním naděje a podpory od okolního slovanského světa, i četné střety s germánským živlem (sr. Lutherův výrok o nutnosti poněmčení Lužických Srbů a zpochybnění možnosti úspěšného překladu bible).

Kniha je rozdělena do dvou oddílů. V oddílu A autor předkládá chronologii překladů jednotlivých částí (SZ, NZ, evangelia atd.) až po vydání kompletních celků (protestantská bible z roku 1726, katolická bible z roku 1896), oddíl B pak přináší seznam nejdůležitějších pramenů, obsahujících biblické citáty, či jakkoli reagujících na biblické texty a proces jejich překladu. Autor se neomezuje pouhým výčtem faktů; tam, kde to považuje za nutné, navrhuje další cesty a postupy. Za všechny jmenujme alespoň návrh na sestavení slovníku dolnolužického překladu Nového zákona M. Jakubicy z r. 1548, či na ekumenický překlad hornolužického protestantského Písma.

Po stručném úvodu do problematiky (1. kapitola, oddíl A) následuje pojednání o dokladech lužické liturgie v době před vznikem písemnictví, o kterou se zasloužili i někteří němečtí biskupové lužického původu. Podoba prvních doložených lužickosrbských slov je známa z glos